

Д. Гаврюшенко

Соціальне «дно» як коригуючий фактор поведінкової моделі персонажів: зовнішні та внутрішні зміни

Поняття «дно» трактується нами як андерклас, нижчий прошарок нижчого класу. Враховуючи, що в такому ракурсі критиками й літературознавцями твори відповідної тематики не аналізувалися, ми звернулися до мовознавчого та соціологічного тлумачень цього поняття.

Мовознавці виділяють крім власне прямого значення (нижня частина чогось) і соціальний аспект: дно – найважчі умови життя, в які потрапляє найбідніша частина суспільства. Останнє зумовлює існування й переносного значення – занурення на «дно» соціуму.

Соціологічні джерела визначають поняття «декласованість», «декласовані елементи», «де соціалізація», що опосередковано характеризують явище соціального «дна». Останнє ми розкриваємо через такі категорії, як «соціальна ієрархія», «соціум», «клас», «верства», «культурні верстви», «маргінальність», «стигматизація», «соціальна стратифікація», «соціальна мобільність» і приходимо до висновку, що декласовані елементи утворюють окремий соціум у загальній структурі суспільства, встановлюючи власні закони соціальної ієрархії: ієрархія жебрацького світу (твори І. Нечуя-Левицького, А. Свидницького, В. Крестовського, М. Твена), злочинних утворень – конокрадів, контрабандистів, фальшивомонетників (твори Б. Грінченка, А. Свидницького, В. Крестовського, О. де Бальзака, Ч. Діккенса). Розглядаючи явище соціального «дна», виділяємо проблему соціальної стратифікації та соціальної мобільності суспільства. Переважає спадна вертикальна мобільність, що пояснюється самим процесом занурення на «дно» (твори І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, І. Франка, Б. Грінченка, Ф. Достоєвського, Л. Толстого, Е. Сю, Т. Драйзера). Представлений і аспект маргінальності (твори І. Нечуя-Левицького, С. Васильченка, В. Крестовського, Ф. Достоєвського).

Аналіз творів уможливив виділення у просторі соціального «дна» і протилежних груп: персонажі, анормативна поведінка яких є свідомим порушенням правових норм суспільства (повії, злочинці, грабіжники, злодії, шахраї, контрабандисти, жебраки), і персонажі, позбавлені права вибору,

приречені на виживання іншими (селяни-кріпаки; вільні, проте безправні селяни; бурлаки-заробітчани; безземельні селяни, змушені йти в найми).

Зображуючи сходження представників цих груп на «дно», письменники послуговуються відповідно інтровертним способом психологічного аналізу (потік свідомості, внутрішні монологи, монолог-сповідь, не-власне пряме внутрішнє мовлення) та синтезують інтровертний та екстравертний способи (вчинки, дії, рішення).

Вважаємо, що вивчення запропонованих творів на межі соціології, психології та літературознавства є виправданим і перспективним.